

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті проведено дослідження науково-методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки держави, а також аналіз сучасного стану економічної безпеки України.

Ключові слова: держава, економічна безпека, порогові значення індикаторів, складові економічної безпеки, рівень економічної безпеки.

Постановка проблеми. В умовах розвитку сучасних ринкових відносин і посилення інтеграції економіки України у світову економічну систему питання визначення рівня економічної безпеки держави досить актуальне.

Для своєчасної оцінки стану економічної безпеки запобігання кризових явищ необхідно володіти системними знаннями щодо визначення рівня економічної безпеки, зокрема її загроз і механізмів подолання негативних явищ на різних етапах їх розвитку.

Вирішення складних завдань забезпечення економічної безпеки держави неможливе без комплексного аналізу умов його функціонування. Окремим завданням такого аналізу є формування певного інструментарію щодо визначення рівня економічної безпеки на основі комплексних критеріїв, що дозволять здійснити кількісну оцінку динаміки та основних тенденцій економічної безпеки держави. Без їх розрахунку та інтерпретації неможливо в повному обсязі та правильно оцінити стан економічної безпеки. Так, із метою ефективного управління державою необхідна систематична діагностика процесу протидії загрозам, виявлення проблемних місць та їх усунення.

Стан дослідження. У працях вітчизняних учених досліджуються основні чинники економічної безпеки держави та пропонуються методи її оцінки. Аналіз наукових публікацій свідчить про відсутність єдиної методики оцінки рівня економічної безпеки. Дослідженню проблеми науково-методичного підходу до оцінки рівня економічної безпеки держави присвячено багато наукових праць. В Україні і за кордоном цією проблемою займалися О. Барановський, Л. Герасименко, М. Єрмошенко, І. Кваша, О. Користін, Е. Олейніков, О. Сасенко, В. Сенгачов, Д. Сидоренко-Стеценко та інші.

Метою статті є дослідження науково-методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки держави, а також аналіз сучасного стану економічної безпеки України.

Виклад основних положень. Економічна безпека держави – це комплексна система, що створюється завдяки виконанню визначеної кількості дій. Має такі напрями: демографічний, екологічний, ресурсний, продовольчий, енергетичний, інформаційний та інші. Економічна безпека має як власний об'єкт вивчення – економічну систему країни, так і об'єкти, що знаходяться на перетині та у взаємному інтегруванні з іншими можливими сферами діяльності держави: воєнною, соціальною, політичною, інформаційною тощо [9].

В економічній системі країни виокремлюють такі найважливіші блоки проблем, що дозволяють розкрити зміст економічної безпеки, а саме:

- проблеми, пов'язані зі збереженням і підтримкою народно-господарського комплексу країни. Народного господарського комплекс країни розглядається як певна система, що складається з підсистем. Дисбаланс зв'язків між підсистемами може призвести до руйнування всієї системи. Тому особливо важливо вчасно виявляти потенційні та реальні загрози та знаходити оптимальні рішення щодо їх недопущення та запобігання;

- проблеми, пов'язані з підтримкою функціонування економіки в надзвичайних ситуаціях: аварії на життєво важливих об'єктах, землетруси, паводки, буревії тощо. Ці явища здатні потрясти економіку всієї країни, створюючи загрозу економічної безпеки у цілому. Економічні масштаби цих ситуацій вимірюються обсягами прямих і непрямих втрат ВВП та витратами держбюджету на їх подолання;

- проблеми, пов'язані з перетворенням відносин власності. Відсутність чіткої правової бази породжує корупцію, безліч економічних злочинів, криміналізацію економіки і суспільства, різке розшарування суспільства на багатих і бідних;

- економічні проблеми взаємодії із зовнішнім світом. Нині реальною загрозою в Україні є не зовнішні фактори, а розвал економічної системи країни. У сучасних умовах аналіз внутрішніх чинників і розробка конкретних ефективних заходів із запобігання внутрішніх загроз найбільш актуальні і значущі [1, с. 13].

У методичних рекомендаціях, які підготовлені відділом економічної безпеки Національного інституту проблем міжнародної безпеки РНБО України, економічна безпека визначена як сукупність умов, за яких зберігається спроможність країни ефективно захищати свої економічні інтереси; задовольняти у довгостроковому режимі потреби суспільства і держави; генерувати інноваційні зрушення в економіці з метою забезпечення стабільного економічного розвитку; протистояти зовнішнім економічним загрозам та повністю використо-

увати національні конкурентні переваги у міжнародному поділі праці [5, с. 7].

Потреби соціально-економічного розвитку суспільства, моніторинг та контроль за досягненням цілей безпеки, а також управління цим процесом на макрорівні вимагають визначення основних методичних принципів формування системи критеріїв та показників забезпечення економічної безпеки держави [8, с. 200].

На думку професора М. М. Єрмошенка, стан економічної безпеки є головним критерієм оцінки ефективності державної політики і діяльності владних структур під час реформування й розвитку економічної системи держави, і зокрема регулювання змін її фінансово-кредитної сфери. Відтак механізм забезпечення фінансової безпеки держави визначає сукупність організаційної структури, методів, технологій та інструментів, завдяки якій має забезпечуватися економічна безпека, котра складається з таких компонентів:

1. Організаційна структура, що є впорядкованою сукупністю державних інститутів і господарювальних суб'єктів та узгоджених взаємозв'язків між ними.

2. Система принципів забезпечення безпеки економічної системи держави.

3. Методи забезпечення безпеки усіх складових економічної безпеки.

4. Правові засади регламентування відносин у сфері розвитку та функціонування систем забезпечення економічної безпеки.

5. Основні функції щодо підтримки належного рівня економічної безпеки.

6. Сукупність індикаторів економічної безпеки (показників стану кожного з різновидів економічної безпеки).

7. Підсистема моніторингу рівня безпеки макроекономічної системи держави.

8. Підсистема інформаційного та аналітично-прогнозного забезпечення [2, с. 34–37].

Практика використання різних способів оцінки рівня економічної безпеки в цілому описується як у зарубіжній, так і вітчизняній літературі. До одних із перших проектів у цій сфері можна віднести барометр економічної кон'юнктури (У. Пірсон, У. Мітчел, 1916 р.) [12], який сьогодні широко використовується Національним бюро економічних досліджень США. До інших зарубіжних досліджень слід віднести класифікацію Дж. Дела Торра і Д. Некара [7, с. 31], в якій показники безпеки розподілені на дві групи – економічні та політичні, а в кожній із груп виокремлюються відповідно внутрішні та зовнішні.

Широко відображалася проблема оцінки рівня економічної безпеки у російській економічній літературі. Однією з найбільш ґрунтовних розробок є концепція Е. А. Олейнікова [11, с. 413], який запропонував розширену диференціацію індикаторів економічної безпеки на основі системи ознак.

Великого розповсюдження отримала система показників, підготовлена С. Ю. Глазєвим, яка є кількісним співвідношенням майже 40 народногосподарських індикаторів економічної безпеки з їх відповідними граничними значеннями [10, с. 80].

Також для оцінки економічної безпеки держави запропоновані та використовуються такі методи:

- спостереження основних макроекономічних показників і порівняння їх з пороговими значеннями, що приймаються як значення не нижче середньосвітових;

- оцінка темпів економічного зростання країни за основними макроекономічними показниками і динаміки їх зміни;

- методи експертної оцінки, які слугують для описання кількісних і якісних характеристик досліджуваних процесів (використовують логічні правила вибору рішень, які формують експерти на основі власних уявлень і знань про будь-яку галузь проблем; бальну оцінку рівня кризи і ранжирування територій за ступенем загроз економічній безпеці на основі аналізу результатів розпізнавання фактичних індикаторів економічної безпеки за допомогою послідовних вирішальних правил, отриманих після навчання на запропонованих навчальних наборах індикаторів економічної безпеки);

- метод аналізу і обробки сценаріїв;

- методи оптимізації;

- теоретико-ігрові методи;

- кориснісні методи;

- методи розпізнавання образів;

- методи теорії нечітких систем;

- методи багатомірного статистичного аналізу [6, с. 59].

Нині найбільше використовують в Україні метод розрахунку інтегрального показника економічної безпеки, який здійснюється відповідно до «Методики розрахунку рівня економічної безпеки України», затвердженої наказом Мінекономіки від 02.03.2007 № 60 [4]. Етапи розрахунку як інтегрального рівня економічної безпеки, так і його складових:

- формування множини індикаторів;

- визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень індикаторів;

- нормалізація індикаторів;
- розрахунок інтегрального індексу.

Розрахунок інтегрального індексу здійснюється на основі інтегральних індексів окремих сфер економіки за допомогою вагових коефіцієнтів.

Таблиця

Складові економічної безпеки держави

№	Назва складової економічної безпеки	Вагові коефіцієнти
1	Енергетична	0,1324
2	Науково-технологічна	0,1183
3	Фінансова	0,1127
4	Продовольча	0,1108
5	Макроекономічна	0,1005
6	Інвестиційна	0,0939
7	Зовнішньоекономічна	0,0901
8	Демографічна	0,0836
9	Соціальна	0,0808
10	Виробнича	0,0769

За кожною складовою економічної безпеки індикатори безпеки, які визначені у методиці, зіставляються зі шкалою порогових значень. Порушення порогових величин та вихід за межі інтервалу оптимальних значень свідчать про несприятливі або загрозливі тенденції в економіці.

Розрахунки рівня економічної безпеки України здійснюються Мінекономрозвитку щопівроку на підставі офіційних статистичних даних Державної служби статистики, Міністерства доходів та зборів, Міністерства фінансів, Національного банку України та міжнародних неурядових організацій.

Основні тенденції, що характеризують стан економічної безпеки України:

- з 1999 року рівень економічної безпеки знаходився в межах інтервалу 50–80%, не виходячи за межі небезпечної зони;
- впродовж 2000–2007 років спостерігалось стабільне покращення стану економічної безпеки країни;
- історичний максимум зафіксовано у 2007–2008 роках;

— після досягнення максимального значення у 2009–2010 рр. рівень економічної безпеки знижувався, що відображено на рис. 1.

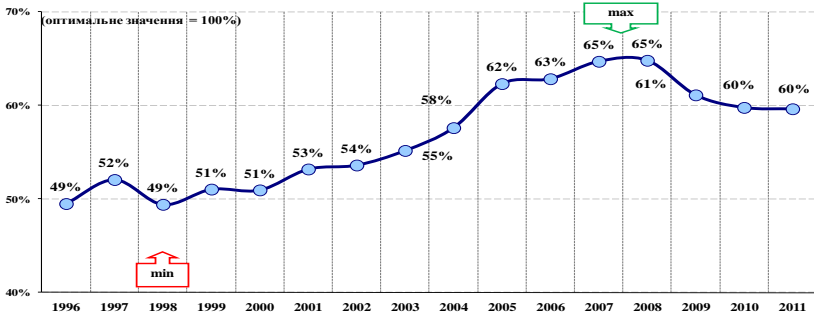

Рис. 1. Стан економічної безпеки за 1996–2011 рр. [3]

За підсумками 2011 року більшість складових рівня економічної безпеки знаходиться у зоні небезпечного стану безпеки (7 з 10 показників).

У зоні критичного стану безпеки знаходяться показники макроекономічної безпеки (43%) та науково-технологічної безпеки (48%).

До зони задовільного стану безпеки перемістився показник продовольчої безпеки (з 79% у 2009–2010 рр. до 80% у 2011 р.).

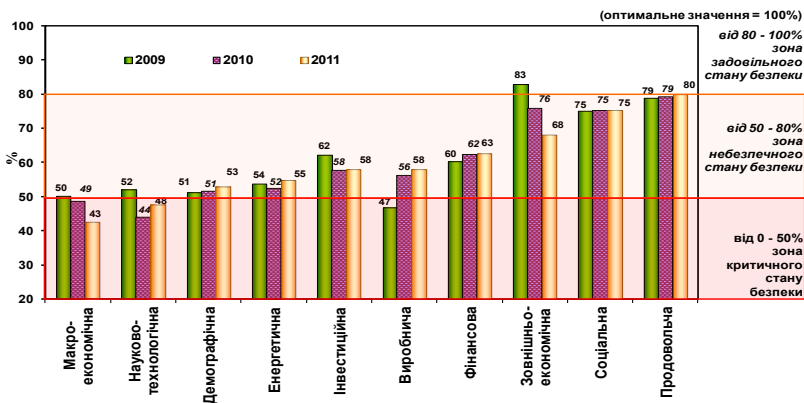

Рис. 2. Розподіл складових економічної безпеки за зонами [3]

Висновки. Отже, економічна безпека має значну кількість складових, які характеризуються економічними та соціальними показниками.

Провівши дослідження науково-методичних підходів до оцінки рівня економічної безпеки держави та визначивши рівень економічної безпеки України за 1996–2011 роки, можна пересвідчитись у необхідності вироблення політики, побудованої на основі дотримання стабільного розвитку галузей економіки, політичної культури, соціальної захищеності населення, що, своєю чергою, позитивно впливатиме на рівень економічної безпеки держави.

1. Економічна безпека: навчальний посібник / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко. – КНУВС, 2008. – 400 с.

2. Єрмошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтєреси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Єрмошенко. – К.: КНТЕУ, 2001. – 309 с.

3. Кваша І. М. Стан енергетичної безпеки України (оцінка та методологія розрахунку) / І. М. Кваша. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/public/File/2012_table/Pr6_25_05.ppt

4. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ від 02.03.2007 р. № 60 // Міністерство економіки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>.

5. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. С. І. Пирожкова. – К.: НІПІМБ, 2003. – 42 с.

6. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е. А. Олейникова. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.

7. Подколзина И. А. Проблемы дефиниции и оценки политического риска в зарубежных исследованиях / И. А. Подколзина // Вестник МГУ. Сер. 12. Политические науки. – 1996. – № 5. – С. 31.

8. Саєнко О. Методичні підходи до оцінки рівня забезпечення національної економічної безпеки / О. Саєнко // Збірник тез доповідей II науково-практичного семінару з міжнародною участю (16–18 грудня 2008 року). – Тернопіль, 2008. – С. 200–201.

9. Сидоренко-Стеценко Д. В. Сутність проблеми економічної безпеки України та методи її моделювання / Д. В. Сидоренко-Стеценко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.archive.nbu.gov.ua/portalsoc_gumvchuN152N152p109-114.pdf.

10. Экономическая безопасность России: общий курс: учебник. – 2-е изд. / под ред. В. К. Сенчагова. – М.: Дело, 2005. – 869 с.

11. Экономическая и национальная безопасность: учебник / под ред. Е. А. Олейникова. – М.: Экзамен, 2005. – 768 с.

12. Mitchell W. C. What Happens during business cycles / W. C. Mitchell. – N.Y., 1951. – 386 p.

Мельник С. И. Методические подходы к оценке уровня экономической безопасности государства.

В статье проведено исследование научно-методических подходов к оценке уровня экономической безопасности государства, а также анализ современного состояния экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: государство, экономическая безопасность, пороговые значения индикаторов, составляющие экономической безопасности, уровень экономической безопасности.

Melnyk S. I. Methodological approaches to assessing the level of economic security.

In the article presents the study of scientific and methodological approaches to the assessment of the level of economic security, as well as analysis of the current state of the economic security of Ukraine.

Key words: state, economic security, the thresholds of indicator, components of economic security, the level of economic security.

Стаття надійшла 21 жовтня 2013 р.

УДК. 330.131.52

Н. Я. Михаліцька

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ЕНЕРГО- ТА РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті висвітлено проблеми ресурсозбереження в Україні, проведено аналіз результатів ресурсозбереження в контексті забезпечення національної безпеки, виокремлено найважливіші напрями формування ефективної державної ресурсозберігаючої політики, відповідних регіональних та державних стратегічних планів розвитку та сприяння ресурсозбереженню в Україні. Встановлено, що одним із механізмів вирішення проблеми підвищення енергоефективності в енергобалансі країни є частка енергоносіїв, вироблених із відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива.

Ключові слова: енергозбереження, ресурсозбереження, енергоресурси.

Постановка проблеми. У високорозвинених країнах ресурсозбереження вже давно стало основною складовою стратегічних планів розвитку на різних рівнях господарювання, активно розвинене публічно-приватне партнерство у цій сфері, соціо-екологічна відповідальність реального сектора економіки тощо. Україна як невід’ємна